

А.Є. Книш

## СТРУКТУРА ОСОБИСТІСНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-ТРЕНЕРІВ

*У статті розглянуто основні підходи до визначення поняття готовності до професійної діяльності. Проаналізовано специфіку та сутність поняття особистісної готовності до діяльності. Визначено основні структурні компоненти особистісної готовності до діяльності майбутнього фахівця. Подано результати дослідження структурних компонентів особистісної готовності до діяльності майбутніх психологів-тренерів різних навчальних курсів. Зроблено висновки щодо необхідності подальшого розвитку теми дослідження через розроблення спеціалізованої програми формування готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів.*

**Ключові слова:** психолог-тренер, готовність до професійної діяльності, професійна ідентичність.

**Постановка проблеми.** Згідно із даними вступних кампаній останніх років професія психолога є однією з найпопулярніших серед абітурієнтів. Велика кількість навчальних закладів, що пропонують психологічну освіту, розмаїття професійно та кар'єрно орієнтованих курсів, стрімкий розвиток онлайн освіти призводять до перенасичення ринку праці професійними психологами. У такій ситуації на перший план виходять не документальні свідчення професіоналізму (дипломи, сертифікати, довідки), а ті особистісні характеристики фахівця, що зможуть забезпечити його професійну ефективність.

Знання у сфері психологічного тренінгу є однією з обов'язкових кваліфікаційних характеристик для психологів та практичних психологів. Професійний психолог-тренер має володіти спеціальними вміннями в таких сферах, як побудова тренінгових програм, проведення ігрових та навчальних вправ з групою, аналіз групових явищ та процесів. Незважаючи на те що навички психологів-тренерів є високо затребуваними у різних сферах діяльності - від дитячих садків до ІТ-фірм, підготовка професійних психологів-тренерів у вищих навчальних закладах якщо і здійснюється, то в досить непослідовній та фрагментарній формі. В таких умовах студенти, зацікавлені у розвитку тренерських навичок, вимушені шукати певні курси поза стінами вишу. В той же час більшість існуючих програм підготовки професійних тренерів і у вищих навчальних закладах, і поза ними спрямовані на формування у майбутніх фахівців лише базових знань, вмінь і навичок, на шкоду розвитку особистісної готовності до діяльності.

Особистісна готовність до професійної діяльності у майбутніх психологів-тренерів є складним утворенням, що включає і глибоке розуміння особливостей професійної діяльності, і високий рівень розвитку професійно значущих якостей, і стійкий рівень ідентифікації з психологом-тренером, вона є необхідним складником загальної професійної готовності. Формування особистісної готовності не може здійснюватися стихійно і потребує спеціально розробленої програми з застосуванням практичних вправ, націлених на вдосконалення усіх компонентів психологічної готовності фахівця.

© А.Є. Книш, 2014

**Аналіз попередніх досліджень.** Проблема становлення особистості майбутнього фахівця докладно досліджувалася у роботах Б.Г. Ананьєва, О.О. Бодальова, Б.С. Братуся, Е.Ф. Зеєра, Є.О. Клімова, С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, В.О. Сластьоніна, Л.І. Анциферової, О.І. Бондарчука, Ю.М. Ємельянова.

Сутність та структура готовності фахівця до професійної діяльності розглядалися в роботах Л.В.Кондрашової, О.Г. Мороза, В.О. Моляко, О.С. Тарановської, П.П. Горностаєва, О.М. Кокун та інших. Маємо констатувати, що, незважаючи на велику кількість робіт з цієї теми, серед думок вчених досі немає єдності щодо визначення та співвідношення понять “професійна готовність”, “психологічна готовність”, “особистісна готовність”. Отже, на особливу увагу заслуговує уточнення сутності та структури особистісної готовності до професійної діяльності.

Підготовка психологів-тренерів була предметом вивчення таких вітчизняних вчених, як І.В. Вачков, Є.В. Сидоренко, С.І. Макшанов, Т.С. Яценко, Г.В. Попова, В.В. Волошина. Тим не менш особливості розвитку різних компонентів особистісної готовності майбутніх психологів-тренерів до професійної діяльності досі залишаються вивченими недостатньо.

Таким чином, недостатня дослідженість обумовлює актуальність вивчення структури особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів.

**Мета статті** полягає в узагальненні підходів до визначення структури особистісної готовності фахівця до діяльності та вивченні особливостей розвитку різних компонентів особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів.

**Виклад основного матеріалу.** Проблема готовності фахівця до діяльності розглядається у вітчизняній науці вже більше шести десятиліть. За цей час було нагромаджено велику кількість теоретичних та практичних досліджень з цього питання.

На даний момент у психології прийнято виділяти декілька підходів до визначення цього поняття. В роботах класиків діяльнісного підходу (А.Н. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна) психологічна готовність розглядається як сукупність тих здібностей, якостей та властивостей особистості, що є необхідними для здійснення діяльності.

О.Г. Ковальов пропонує розглядати готовність до діяльності як стійку властивість особистості, яка передбачає усвідомлення одночасно і особистісної, і загальної значущості діяльності [3].

Найбільш повне, на наш погляд, визначення було запропоноване М.І. Дьяченко та Л.О. Кандиловичем, які визначили готовність до професійної діяльності як складне утворення, що включає в себе адекватні вимогам професії риси характеру та темпераменту; набір необхідних для здійснення професійної діяльності здібностей та знань, умінь і навичок; стійку систему мотивів та спрямованостей; професійно важливі психофізіологічні особливості [2]. На перший погляд, запропонована вченими модель особистісної готовності містить усі необхідні для здійснення професійної діяльності компоненти, проте нам вона здається неповною. У першу чергу це пов'язано з ігноруванням особливостей ставлення людини до майбутньої професійної діяльності.

Глибокий аналіз проблеми, що розглядається, був проведений вітчизняною дослідницею З.Н. Курлянд, яка визначила готовність до діяльності як цілісну інтегровану якість особистості, що найбільш повно описує емоційну, когнітивну та вольову мобільність особи у момент включення в діяльність. У структурі особистісної готовності дос-

лідниця виокремила чотири компоненти: мотиваційний (стійка внутрішня спрямованість на певний тип діяльності), емоційний (позитивне ставлення до діяльності), особистісний (здатність до професійної рефлексії) та професійний (володіння професійно важливими здібностями) [5]. Розуміння готовності до діяльності З.Н. Курлянд є більш психологічним, ніж попередній підхід, але воно також має свої недоліки. Приділяючи багато уваги специфіці особистісного ставлення людини до діяльності, дослідниця не включає до своєї моделі компоненти, що пов'язані з розвитком професійно значущих якостей майбутнього спеціаліста.

На наш погляд, особистісна готовність до діяльності є складним інтегративним утворенням, що одночасно відображає і рівень розвитку професійно важливих якостей та здібностей майбутнього спеціаліста, і особливості його ставлення до обраної професійної діяльності. У структурі особистісної готовності до діяльності варто виокремити такі компоненти:

- операційний (знання, вміння та навички, що є необхідними для забезпечення якісного виконання професійно важливих завдань);
- особистісний (особистісні риси та якості, що є необхідними для здійснення професійної діяльності);
- емоційний (специфіка емоційного ставлення до професії);
- професійний (глибина розуміння всіх тонкощів обраної професійної діяльності та рівень професійної ідентичності).

Аналіз робіт сучасних дослідників (Вачков І. В., Макшанов С.І., Кроль Л.М., Михайлова Є.Л., Попова Г.В., Сидоренко О.В.), що присвячені розвитку теорії психологічного та соціально-психологічного тренінгу, дозволив виявити основні необхідні у діяльності тренера характеристики, які є компонентами його особистісної готовності.

Так, зміст операційного компонента особистісної готовності найбільш влучно може бути описаний компетентною моделлю професійного психолога-тренера, запропонованою Л.М. Кролем та Є.Л. Михайловою. Дослідники вважають, що найбільш значущими в діяльності психолога-тренера є такі уміння:

- трансформувати мету в систему конкретних завдань,
- підбирати інтерактивні вправи для реалізації мети тренінгу,
- проводити вправи з учасниками,
- розпізнавати і давати інтерпретацію груповим процесам,
- комунікативні уміння,
- працювати з різними групами,
- адаптуватися до умов тренерської практики,
- давати професійні оцінки [4].

Зміст особистісного компонента готовності до професійної діяльності тренера був вичерпно описаний І.В. Вачковим, який наголошує, що найбільш значущими особистісними якостями для здійснення цього типу діяльності є лідерські якості, комунікативні якості, здатність до емпатії [1].

Емоційний компонент особистісної готовності є універсальним для всіх типів професійної діяльності, він передбачає стійке позитивне емоційне ставлення до обраної професії та активну позицію в процесі оволодіння нею.

Професійний компонент особистісної готовності психолога-тренера виявляється в чіткому та глибокому розумінні всіх етапів і процесів, що передбачає організація та проведення психологічного тренінгу [8].

З метою оцінювання рівня розвитку компонентів особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів було проведено дослідження за участю 116 студентів-психологів всіх курсів навчання спеціальності “Психологія” Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”.

Для визначення рівня ідентифікації особи опитуваного з особою професійного психолога-тренера студентам була запропонована репертуарна решітка Келлі.

Для виявлення глибини розуміння студентами особливостей професійної діяльності тренера опитуваним було запропоновано анкету, що була складена на основі моделі професійної компетентності психолога-тренера, запропонованої Л.М. Кролем та Є.Л. Михайловою. Опитуваним необхідно було оцінити важливість у роботі тренера виокремлених авторами структурних елементів-умінь.

Оцінювання здійснювалося за допомогою 4-бальної шкали Р. Лайкерта.

З метою виявлення рівня розвитку професійно важливих здібностей майбутніх психологів були застосовані методики “КОС-2”, “Лідер” та методика діагностики емпатичних здібностей В.В. Бойка.

**Обговорення результатів дослідження.** Робота з даними дослідження здійснювалася у три етапи. На першому етапі із загальної групи студентів були відібрані ті майбутні психологи, що ідентифікують себе з психологом-тренером на високому рівні. На другому етапі дослідження були проаналізовані особистісні якості та спеціальні здібності студентів, які найбільш яскраво відображають рівень їхньої особистісної готовності до професійної діяльності. На третьому етапі аналізувалася глибина розуміння студентами-психологами специфіки професійної діяльності психолога-тренера.

Результати, отримані за допомогою репертуарної решітки Келлі, наведено у табл. 1.

Таблиця 1

**Результати дослідження рівня ідентифікації студентів з професійним психологом-тренером**

Курс	Кількість студентів та їхнє відсоткове відношення (%)		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Перший курс (n=18)	7 (38,9)	7 (38,9)	4 (22,2)
Другий курс (n=21)	9 (42,85)	4 (19,04)	8 (38,09)
Третій курс (n=22)	7 (31,82)	4 (18,18)	11 (50)
Четвертий курс (n=30)	5 (16,66)	6 (20)	19 (63,33)
П'ятий курс (n=25)	4 (16)	6 (24)	15 (60)

Як видно з табл.1, студенти першого та другого курсів вкрай рідко ідентифікують себе з професійним психологом-тренером. Тільки 22,2% першокурсників та 38,09% другокурсників продемонстрували високий рівень ідентифікації. Більшість студентів цих підгруп схильні ідентифікувати себе з психотерапевтами та психологами-консультантами, що пояснюється їх дещо стереотипним розумінням професії психолога та низькою обізнаністю у сфері психологічного тренінгу.

Ситуація суттєво змінюється в групі третьокурсників. Тут вже половина студентів на високому рівні ідентифікує себе з психологом-тренером. Студенти цієї групи вже

знайомі з різними елементами та техніками психологічного тренінгу, добре розуміють ширину спектру в якому можуть застосовуватися тренінгові вправи і прагнуть їх використовувати у своїй діяльності.

Серед студентів випускних курсів - четвертого і п'ятого - цей показник продовжує збільшуватися і доходить до 60%. На наш погляд, у першу чергу це пов'язано з тим, що на третьому і четвертому курсах навчання студенти вивчають такі дисципліни як "Основи соціально-психологічного тренінгу", "Основи психологічної практики". Зазначені дисципліни дозволяють не тільки ознайомитися з теоретичними основами побудови тренінгу, але й спробувати на практиці організувати та провести психологічний чи соціально-психологічний тренінг.

З метою аналізу рівня готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів нами були відібрані студенти з високим рівнем ідентифікації з психологом-тренером. В табл. 2 наведено результати дослідження професійно важливих якостей та здібностей у студентів, що ідентифікують себе з психологом-тренером.

*Таблиця 2*

**Особливості розвитку професійно важливих якостей та здібностей майбутніх психологів-тренерів різних навчальних курсів**

Курс	Середній бал			
	Комунікативні здібності (max=1)	Організаційні здібності (max=1)	Лідерські якості (max=50)	Емпатичні здібності (max=36)
Перший курс (n=4)	0,61±0,15	0,73±0,15	32,75±2,98	29,25±3,4
Другий курс (n=8)	0,52±0,02	0,64±0,03	31,87±3,35	30,06±5,79
Третій курс (n=11)	0,60±0,1	0,72±0,11	31,54±1,75	30,86±6,33
Четвертий курс (n=19)	0,53±0,12	0,65±0,13	32,78±4,7	26,28±6,19
П'ятий курс (n=15)	0,58±0,13	0,70±0,14	32,93±4,31	28,6±4,29

Середній бал за шкалою "Комунікативні здібності" коливається в групах, що розглядаються? від 0,52 до 0,61. Це відповідає середньому рівню і свідчить про те, що студенти-психологи всіх п'яти курсів навчання відрізняються схильністю до підтримання соціальних контактів та позитивного спілкування з оточуючими. У той же час, їхні комунікативні здібності характеризуються мінливістю та нестійкістю.

За показником "Організаційні здібності" середній бал коливається від 0,64 до 0,73 балів, що відповідає високому рівню. Це дозволяє нам стверджувати, що майбутні психологи-тренери вирізняються стійкою спрямованістю на групову взаємодію, володіють здібностями до аналізу й інтерпретації групових процесів і можуть незалежно відстоювати свої переконання, незважаючи на тиск більшості. Важливою рисою студентів з високим рівнем організаційних здібностей є здатність до швидкого прийняття нестандартних рішень, що є надзвичайно важливим у діяльності тренера.

Як і у випадку з попередніми двома шкалами, результати за шкалою "Лідерські якості" виявилися досить однорідними у студентів всіх курсів. Середні бали за цією шкалою коливаються від 31,54 до 32,93, що відповідає середньому рівню розвитку лідерських якостей. Це свідчить про те, що майбутні психологи володіють вираженою

спрямованістю на ефективну групову роботу та прагненням посісти позиції ведучого. Разом із тим, їхні лідерські амбіції мають, імовірно, ситуативний характер, що не дає їм можливості регулярно виявляти свої здібності у сфері управління груповими процесами.

Середній бал за шкалою “Емпатійні здібності” коливається від 26,28 до 30,86 балів і відповідає середньому та високому рівням. Це дозволяє нам стверджувати, що майбутні психологи володіють здатністю до глибокого емоційного співчуття, раціонального осмислення стану іншої людини, інтуїтивного розуміння психологічних особливостей співрозмовника. Здатність до емпатії є однією з ключових як в діяльності професійного тренера, так і в діяльності практичного психолога, адже дозволяє не тільки встановити емоційний контакт з клієнтом, але й глибше зрозуміти природу його переживань.

Аналізування уявлень про специфіку тренерської діяльності дозволило виявити, що більшість студентів вважають найбільш важливим у діяльності психолога-тренера уміння добирати інтерактивні вправи згідно із метою тренінгу та проводити їх з групою. Всі інші складники діяльності професійного тренера (уміння аналізувати групові процеси, контролювати комунікативні повідомлення, давати професійні оцінки, адаптуватися до умов, що змінюються) вони визначили як частково важливі або неважливі взагалі. Варто зазначити, що подібні оцінки давали і студенти-першокурсники, і студенти-випускники. Це свідчить про недостатню обізнаність студентів зі специфікою тренерської діяльності та брак досвіду у сфері проведення тренінгу.

Таким чином, аналіз особливостей розвитку компонентів психологічної готовності до професійної діяльності дозволяє нам стверджувати, що більшість студентів, спрямованих на діяльність психолога-тренера, володіють досить поверховими знаннями про специфіку професійної діяльності тренера, а професійно важливі для цього типу роботи якості виражені в них лише на середньому рівні. Все це свідчить про те, що компоненти особистісної готовності до професійної діяльності виражені недостатньо і потребують цілеспрямованого розвитку із застосуванням інноваційних педагогічних технологій.

**Висновки.** Готовність до діяльності є складним утворенням, що відображає рівень відповідності здібностей, якостей та властивостей людини вимогам професійної діяльності. Дослідження цього поняття починається у діяльнісному підході і продовжується до сьогодні.

Особистісна готовність до діяльності є більш вузьким поняттям, що зосереджується на оцінюванні особливостей ставлення людини до професії. На наш погляд, у структурі особистісної готовності варто виокремити чотири основні компоненти: операційний, особистісний, емоційний та професійний.

Дослідження особливостей розвитку різних компонентів особистісної готовності до діяльності дозволило виявити, що більшість студентів, які ідентифікують себе з психологом-тренером, досить поверхово обізнані у сфері психологічного тренінгу, а їхні професійно важливі якості виражені на середньому рівні. Все це вказує на несформованість у них особистісної готовності до професійної діяльності і ставить перед педагогікою та психологією нові завдання щодо створення комплексних програм підготовки спеціалістів у сфері тренінгу, які були б спрямовані не тільки на вдосконалення знань та умінь студентів, а й на розвиток особистісних компонентів професійної готовності до діяльності.

**Список літератури:** 1. *Вачков И.В.* Подготовка ведущих тренинговых групп. Основы технологии группового тренинга. – М.: “Ось89”, 1999. – 176 с. 2. *Дьяченко М. И.* Психологические проблемы готовности к деятельности – Минск: БГУ, 1976. – 175 с. 3. *Ковальов О.Г.* Психологія особистості. – 3-ге вид., перероб. і доп. – М., 1970 – 391 с. 4. *Кроль Л.М., Михайлова Е.Л.* Тренинг тренеров: как закалялась сталь - М.: „Класс”, 2002. - 192 с. 5. *Курлянд З.Н.* Професійно-креативне середовище ВНЗ – передумова підвищення якості підготовки майбутніх фахівців//Педагогическая наука: история, теория, практика, тенденции развития. – 2009. - №1. – С. 18-26. 6. *Макшанов С.И.* Психология тренинга: Теория. Методология. Практика. - СПб.: Образование, 1997. 7. *Попова Г.В., Милорадова Н.Э.* Подготовка будущих психологов к практической деятельности тренера социально-психологического тренинга методами игрового проектирования//Теорія і практика управління соціальними системами. – 2012.- №6. – С. 124-130. 8. *Сидоренко Е.В.* Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии. - СПб.: Речь, 2008. — 208 с.

**Bibliography (transliterated):** 1. Vachkov Y.V. Podhotovka vedushchykh trenynhovykh hrupp. Osnovy tekhnolohyy hrupпового trenynha. – М.: «Os'89», 1999. – 176 s. 2. D'yachenko M. Y. Psykholohycheskye problemy hotovnosti k deyatel'nosty – Mynsk: BHU, 1976. – 175 s. 3. Koval'ov O.H. Psykholohiya osobystosti. – 3-tye vyd., pererob. i dop. – М., 1970 – 391 s. 4. Krol' L.M., Mykhaylova E.L. Trenynh trenerov: kak zakalyalas' stal' - М.: „Klass”, 2002. - 192 s. 5. Kurlyand Z.N. Profesiyno-kreatyvne seredovyshche VNZ – peredumova pidvyshchennya yakosti pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv//Pedahohycheskaya nauka: ystoryya, teoryya, praktyka, tendentsyy razvytyya – 2009 - №1 – S. 18-26. 6. Makshanov S.Y. Psykholohyya trenynha: Teoryya. Metodolohyya. Praktyka. - SPb.: Obrazovanye, 1997. 7. Popova H.V., Myloradova N.Э. Podhotovka budushchykh psykholohov k praktycheskoy deyatel'nosty trenera sotsyal'no-psykholohycheskoho trenynha metodamy yhrovoho proektyrovanyya//Teoriya i praktyka upravlinnya sotsial'nymy systemamy. – 2012.- №6. – S. 124-130. 8. Sydorenko E.V. Trenynh kommunykativnoy kompetentnosti v delovom vzaymodeystvyi. - SPb.: Rech', 2008. – 208 s.

**UDC 159.99**

A. Knysh

### **STRUCTURE OF PERSONAL READINESS FOR PROFESSIONAL WORK OF FUTURE PSYCHOLOGISTS-COACH**

*The article describes the main approaches to the definition of readiness for professional activity. Determined that the readiness for activities is a complex entity that reflects the level of compliance abilities, qualities and properties of the human requirements of the profession. Specific characters and essence of the concept of personal readiness to professional activities are done. Personal readiness for activities is a narrower concept that focuses on the evaluation of features relevant to the person's profession. The main structural components of personal readiness for the future specialist are highlighted. In the structure of personal preparedness should allocate four main components: operational, personal, emotional and professional. Based on the theoretical analysis the content of the structural components of personal readiness for professional activity of psychologists-trainers was defined. Operating components are presented by knowledge and skills,*

*that providing quality of construction and performance of psychological training. Personal preparedness component implies that future trainer developed communication, leadership skills and ability for empathy. The emotional component requires a sustained positive attitude towards the profession and active position in mastering it. The professional component is expressed in depth understanding of future career. The results of studies of the structural components of personal readiness for future professional activity of psychologists - coaches are given. We found that the majority of students who identify themselves with a psychologist-coach rather superficially knowledgeable in the field of psychological training, and their professionally important qualities are expressed at a moderate level. Made suggestions about the necessity of further development of the research topic through the development of specialized programs to build readiness for future professional activities of psychologists - coaches.*

**Keywords:** *psychologist-coach, readiness for professional activity, professional identity.*

УДК 159.99

А.Е. Кныш

### СТРУКТУРА ЛИЧНОСТНОЙ ГОТОВНОСТИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ-ТРЕНЕРОВ

*В статье рассмотрены основные подходы к определению понятия готовности к профессиональной деятельности. Проанализирована специфика и сущность понятия личностной готовности к деятельности. Определены основные структурные компоненты личностной готовности к деятельности будущего специалиста. Представлены результаты исследования структурных компонентов личностной готовности к деятельности будущих психологов - тренеров различных учебных курсов. Сделаны выводы о необходимости дальнейшего развития темы исследования через разработки специализированной программы формирования готовности к профессиональной деятельности будущих психологов - тренеров.*

**Ключевые слова:** *психолог-тренер, готовность к профессиональной деятельности, профессиональная идентичность.*

*Стаття надійшла до редакційної колегії 22.12.2013*